

Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2005.

Slavonski Brod, Galovo, Archaeological Excavation 2005

Prethodno priopćenje / Preliminary report

Kornelija Minichreiter

Primljeno/Received: 15. 1. 2006.

Prihvaćeno/Accepted: 22. 2. 2006.

Institut za arheologiju iz Zagreba i Muzej brodskog Posavlja iz Slavonskog Broda, proveli su tijekom srpnja i kolovoza 2005. devetu fazu sustavnih arheoloških istraživanja ranoneolitičkog naselja starčevačke kulture na zemljištu Galovo u Slavonskom Brodu. Tijekom radova istražena je površina od 200 m², koja se nadovezala na južnoj i zapadnoj strani na iskopanu površinu u proteklim godinama. U stambenom dijelu naselja istražena je radna zemunica 205 u kojoj su otkrivene krušna i lončarska peć te drveni okvir i glineni utezi od okomitoga tkalačkog stana. Među glinenim posuđem otkriveni su ulomci zdjela oslikani bijelom bojom na crvenoj podlozi, a od posebnih nalaza ističu se ukrašeni koštani predmeti, glineni idoli i glačane kamene sjekire. Analize ugljena metodom C14 odredile su starost krušne peći i tkalačkog stana (oko 5.800 BC), što ukazuje da je zemunica 205 nešto starija od susjednih. Ovo potvrđuju i ulomci posuda s motivima slikanim bijelom bojom otkriveni samo u ovoj zemunici. U gornjim slojevima zemunica 749, 753 i 291 otkriveni su dijelovi žrtvenika, glineni idoli i reljefno ukrašeno posuđe. Arheološka grada kao i u dosadašnjim radovima pripada Linear A stupnju. Otkriće bijelo slikanih uzoraka na posuđu potvrđuju pretpostavku S. Dimitrijevića koji je imenovao ovaj stupanj kao bijeli Linear A. Ovo značajno otkriće pomiče u kontinentalnoj Hrvatskoj granicu rasprostriranja bijelog Lineara A prema zapadu, što ukazuje da je bijeli Linear A egzistirao pored istočne i na prostorima središnje Slavonije.

Ključne riječi: Slavonski Brod, Galovo, sustavna arheološka istraživanja, naselje, starčevačka kultura, rani neolitik, posuđe s bijelo slikanim motivima, stupanj bijeli Linear A

Key words: Slavonski Brod, Galovo, systematic archaeological excavation, settlement, Starčevo culture, Early Neolithic, pottery with white painting, White Linear A phase

Tijekom 2005. g. na zemljištu Galovo u sjevero-istočnom dijelu Slavonskog Broda, provedena je deveta faza sustavnih arheoloških istraživanja ranoneolitičkog naselja starčevačke kulture. Radove je organizirao Institut za arheologiju iz Zagreba u suradnji s Muzejom brodskog Posavlja iz Slavonskog Broda, pod vodstvom dr. sc. K. Minichreiter¹ (Minichreiter 2005, 25-30). Tijekom radova (Sl. 1) istražena je površina od 200 m², koja se nadovezala na južnoj i zapadnoj strani na iskopanu površinu u proteklim godinama². U ovom dijelu naselja obavljena su istraživanja na nizovima sondi: H/15, I/13 do I/15, J/10 do J/15 i K/12 do K/14. U potpunosti je istražena radna zemunica 205/206, a na četiri okolne zemunice 291/292, 323/324, 749/750 i 753/754 započeta su istraživanja gornjih slojeva.

RADNA ZEMUNICA 205/206

Zemunica radnog karaktera, bila je u tlocrtu izduženog oblika, pravcem sjever-jug, dimenzija 7 x 5 m, ukopana u prosjeku do 1 m u zdravicu. U njoj je otkrivena lončarska peć na istočnoj strani, krušna peć na zapadnoj strani i ostaci tkalačkog stana na sjevernoj strani. Na sjeveroistočnoj strani je imala ulaz preko dvije stepenice, svaka visine 20 cm. Lončarska peć je izgrađena pri vrhu rubnoga istočnog dijela zemunice i možda je spajala dvije zemunice: radnu zemunicu 205/206 i stambenu zemunicu 207/208, koje su najvjerojatnije imale zajednički pokrov³. Radna zemunica 205/206 sastojala se od sjevernoga i južnog prostora. U sjevernom dijelu bile su peći i tkalački stan, a u južnom dijelu zaravnjene hodne površine i niša (možda polica) za odlaganje predmeta ili sjedenje. Stijene zemunice bile su na zapadnoj, južnoj i jugoistočnoj strani strmo ukopane do 1 m od rubnog dijela objekta. Na sjevernoj, sjeveroistočnoj i istočnoj strani nađeni su nizovi rupa od kolaca, a također po sredini zemunice od SZ do JI (dulja os) bili su ukopani okomiti drveni stupovi (promjera 30 - 40 cm), glavni središnji nosači krovne konstrukcije. Na dva mjesta mogli su se uočiti i nizovi poprečnih nosača - nizovi poredani okomito na središnju konstrukciju.

1 Radovi su provedeni na temelju Ugovora o korištenju sredstava Ministarstva kulture, klasa: 612-08/04-26-1655; ur. br.: 532-10-1/12/04-4 od 8. veljače 2005. i Rješenja Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela u Osijeku, klasa: UP-10-612-08/05-08/109; ur. br.: 532-04-06/1-05-04 od 16. lipnja 2005. Financijsku pomoć ovim radovima osigurali su još i Institut za arheologiju iz Zagreba, Muzej brodskog Posavlja iz Slavonskog Broda, Županija brodsko-posavska, te Filozofski fakultet iz Zagreba - studentska terenska praksa.

2 U terenskim radovima 2005. g. sudjelovali su: mr.sc. Hermine Görlicke-Lukić, muzejska savjetnica Muzeja Slavonije u Osijeku i diplomirane arheologinje Maja Bunčić i Zrinka Korač. Već četvrtu godinu za redom u okviru ljetne arheološke škole u radovima su sudjelovali na terenskoj praksi studentice i studenti arheologije Filozofskog fakulteta iz Zagreba: Darko Kolano, Silvije Stanković, Karmen Farac, Martina Španović i Filip Turković. Terenski iskop obavljalo je u prosjeku 6 radnika iz Slavonskog Broda i Donje Vrbe.

3 Zemunica 207/208 istražit će se tijekom 2006. g. Pretpostavljamo da je u zemunici 207/208 bio stambeni dio i da je s radnom zemunicom 205/206 bio cjelina (zajednička krovna konstrukcija). Gotovo identična situacija rasporeda radnoga i stambenog prostora koji je povezivala izdužena lončarska peć bila je u susjednoj sjevernoj zemunici 155/156.

Sl. 1. SlavonSKI Brod, Galovo, lončarska peć 257/258 u radnoj zemunici 205/206 (snimila: K. Minichreiter)

Fig. 1. SlavonSKI Brod, Galovo, Pottery kiln 257/258 in working pit dwelling 205/206 (photo by K. Minichreiter)

U sjevernom dijelu zemunice bila su tri prostora:

- sjeverni mali prostor (S-J 0,70 m i I-Z 1,25 m) u ravnini dna zemunice, malo udubljen kao polica - ostava bio je oblikovan sa sjeverne strane do ulaznih stepenica iza tkalačkog stana. Ispred ove "police" bio je tkalački stan, gdje su u dvije skupine nađeni glineni utezi (oko 30 komada) i ostatak vodoravne drvene grede (ili nekoliko greda urušenih jedna na drugu) u dužini od 60 cm i promjera 30 cm, datirane u vrijeme oko 5800-5715. g. prije Krista⁴. Iza drvene grede bila je po cijeloj njezinoj dužini istaknuta glinena pregrada visine 20 cm, koja je vjerojatno podupirala tkalački stan;
- prostor ispred krušne peći, ukopan 40 cm, dimenzija 1,40 (S-J) x 1,00 m (I-Z) u kojem je bio debeo sloj pepela. Prema sredini zemunice bila je skupina gruboga i finoga glinenog posuda. Fino posude glatke površine obojene crvenom bojom bilo je ukrašeno tamnosmedim ili bijelo slikanim motivima. U ovoj skupini nađene su i koštane alatke, dvije glačane kamene sjekire i idol (pintadera ?)⁵. Glineni predmeti oblikovani kao pintadere rijetko se nalaze u neolitičkim naseljima. U Donjoj Branjevini među brojnim glinenim predmetima otkrivene su samo dva primjerka (Karmanski 2000, T. XX, 5,6), a dalje analogije postoje u ranoneolitičkome naselju u Slatini, Bugarska (Nikolov i dr. 1992, abb. 17 i 18) i neolitičkim naseljima Kunszentmárton, Kopáncs-Zsoldos-tanya i Óbessenyő u Mađarskoj (Kutzián 1947, T. XVIII/11a, T. XLVI/3,4,8);
- ravna površina u jugozapadnom dijelu zemunice (0,80 x 1,20 m), koja je mogla služiti kao polica za pripremu kruha, a također i odlaganje gotovoga kruha nakon pečenja. Ovaj mali zaravnjem prostor oblikovan uz stijenku zemunice bio je na svojem rubnom dijelu prema središtu zemunice, od ukupne rubne dužine 60 cm odijeljen glinenom ogradom, ali samo u dužini 40 cm visini 20 cm, tako da je 20 cm preostalo za pristupni dio na "policu";
- u južnom dijelu zemunice bila je najveća ravna hodna površina 3,00 m (SZ-JI) x 1,50 m (JZ-SI) iz koje su bile dostupne sve "police" i obje peći u zemunici;
- vezano uz ovaj prostor u južnome rubnom dijelu bila je hodna površina 1,40 x 1,50 m, s ukopanom malom nišom u stijenku zemunice, dimenzija 0,70 m (S-J) x 1,10 m (I-Z), povišena 40 cm od dna hodne površine zemunice, koja je mogla služiti za sjedenje ili kao polica;
- u jugoistočnom dijelu zemunice ispred lončarske peći bio je malo udubljen prostor (1,20 x 1,20 m) koji je služio kao stajaća površina ispred peći.

Ova radna zemunica 205 pokazuje vrlo praktično i racionalno raspoređene radne prostore koji su morali zadovoljavati potrebama obavljanja raznovrsnih poslova: pečenje pogača, glinenog posuda i izradi tkanina.

KRUŠNA PEĆ SJ 761/762 u zapadnom dijelu zemunice bila je ravnoga dna s polukružnom kalotom. Dimenzije: širina dna peći 125 cm, ukopana u zdravicu (stijenku zemunice) 63 cm. Ukupna dužina odnosno dubina peći vjerojatno je bila oko 120 cm, što se moglo zaključiti po ostacima urušenoga prednjeg dijela kalote na dno peći na zaravnjenoj površini do ukopane jame s pepelom. Visina kalote bila je oko 50 cm, a debljina stijenki oko 5 cm. Razina vrha peći je 95,26 m n/v. Peć je bila svojom stražnjom polovicom ukopana u stijenku zemunice, dok

4 Radiokarbonske analize obavila dr. sc. Ines Krajcar Bronić u Laboratoriju za mjerenje niskih aktivnosti, Zavoda za eksperimentalnu fiziku u Institutu "Ruder Bošković" u Zagrebu.

5 Prema ocjeni dr. sc. A. Durmana, ovaj glineni predmet koji je oblikovan kao pintadera mogao bi predstavljati idol, a cik-cak ukrasi s donje strane simbol su vode, kao na posudama vučedolske kulture. Zahvaljujem kolegi Durmanu na pojašnjenju ovog predmeta.

Sl. 2. Slavonski Brod, Galovo, protoma na uglu žrtvenika - figurica psa (snimila: K. Minichreiter)
Fig. 2. Slavonski Brod, Galovo, an altar protome - a dog figurine (photo by K. Minichreiter)

je prednja polovica bila u zemunici. Ispred peći bila je ukopana 40 cm plitka jama SJ 751/752, to je bio prostor za stajanje ispred peći i za odlaganje pepela. U jami je nađena veća količina pepela s ostacima ugljena, koji je datirao ovaj objekt u vrijeme 5790-5660 g. prije Krista⁶. Ostaci dviju krušnih peći⁷ nađeni su u susjednoj sjevernoj zemunici 155/156 (Minichreiter 2004, 6,7) i u naselju u Zadubravlju u radnoj zemunici 9 (Minichreiter 1992, 31, sl. 13; Ista 1992a, 40, sl. 2, sl. 4).

LONČARSKA PEĆ SJ 257/258 bila je izduženog oblika, dimenzija 1,40 x 0,36 (0,40) m, visina gornjega užeg dijela 30 cm. Ložište širine 13 cm imala je na svojoj zapadnoj strani, okrenuto prema središtu zemunice. Bila je građena od malih glinenih kuglica koje su bile s vanjske strane peći, premazane slojem gline debljine nekoliko centimetara. Identično oblikovane peći, poput izduženog pravokutnika izgrađene od glinenih kuglica, otkrivene su u Zadubravlju u zemunici 12 i 14 (Minichreiter 1992, sl. 15; ista 1992a, sl. 5, 6), dok su ostale četiri izdužene peći - dvije u zemunici 9 (Minichreiter 1999, 13) i dvije u zemunici 155 na Galovu u Slavonskom Brodu (Minichreiter 2004, sl. 1, 4, 5), bile premazane glinom preko konstrukcije isprepletene od šiblja i pruća. Ovako oblikovane peći služile su za pečenje glinenog posuda i predmeta malih dimenzija. Posude (uglavnom lonci grublje fakture) većih dimenzija pekli su u drukčijim pećima cilindričnog oblika i do sada su u naseljima sjeverne Hrvatske otkrivene samo dvije cilindrične peći u zemunici 9 u Zadubravlju (Minichreiter 1992, sl. 13, 16, 17).

Istraživanjem nizova sondi u južnom dijelu terena otkriveni su najgornji slojevi četiriju zemunica:

- zapadna zemunica - SJ 749/750 bila je izgrađena pravcem sjever-jug u sondama I/15, J/15, K/15 i dalje

u neistraženi dio terena. Pored keramike i litike od posebnih nalaza otkriveni su: glačana kost, glineni disk i vrlo lijepo oblikovana figurica psa (Sl. 2) koja je najvjerojatnije bila ukras na žrtveniku;

- južna zemunica - SJ 753/754 protezala se pravcem istok-zapad u sondama J/14, J/13, K/14, K/13 i dalje u neistraženi dio terena. U njezinim gornjim slojevima otkriveni su ulomci keramike, litika, a među posebnim nalazima noga žrtvenika četverokutnog postolja;
- jugoistočna zemunica - SJ 291/292 otkrivena je u sondama I/12, J/12, J/13, K/12 i dalje se zalazi u neistraženi dio terena. Pored ulomaka keramike i litike od posebnih nalaza otkriveni su: stupasti idol, glineni predmeti, noga žrtvenika, dio žrtvenika i keramika ukrašena reljefnim prikazom vjerojatno životinjske figure;
- najistočnija zemunica SJ 323/324 otkrivena je u sondama I/10, J/10 i dalje zalazi u neotkopani dio terena. Istražen je mali njezin dio u kojem su nađeni ulomci keramike i litike.

Arheološka grada kao i u ostalim zemunicama naselja pripada Linear A stupnju. Otkriće bijelo slikanih uzoraka na posudu u zemunici 205/206, potvrđuju pretpostavku S. Dimitrijevića koji je imenovao ovaj stupanj kao bijeli Linear A (DIMITRIJEVIĆ, 1974, 83-84; ISTI, 1979., 237). Ovo značajno otkriće pomiče u kontinentalnoj Hrvatskoj granicu rasprostiranja bijelog Lineara A prema zapadu, što ukazuje da je bijeli Linear A egzistirao pored istočne i na prostorima središnje Slavonije.

Literatura

- Dimitrijević S. 1974, Problem stupnjevanja starčevačke kulture s posebnim obzirom na doprinos južnapanonskih nalazišta rješavanju ovog problema, Počeci ranih zemljoradničkih kultura u Vojvodini i srpskom Podunavlju, Materijali X, Beograd, 59-122.
- Dimitrijević S. 1979, Sjeverna zona, PJZ II (Neolit), Sarajevo, 229-360.
- Karmanski S. 2000, Donja Branjevina, monografija, Odžaci, 1-727.
- Kutzián I. 1944, The Körös Culture, Budapest, Pl. I-LXXV.
- Minichreiter K. 1992, Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj, Zagreb, 1-104.
- Minichreiter K. 1992a, Peći u starčevačkom naselju kod Zadubravlja, OpvscA sv. 16, Zagreb, 37-47.
- Minichreiter K. 1999, Ranoneolitički ukopi i pogrebni običaji u naseljima starčevačkog kulturnog kompleksa, PrilInstArheolZagrebu sv. 15-16/1998-1999, Zagreb, 5-18.
- Minichreiter, K. 2004, Radionica glinenih predmeta i tkanina u naselju starčevačke kulture na Galovu u Slavonskom Brodu, PrilInstArheolZagrebu sv. 21/2004, Zagreb, 5-18
- Minichreiter K. 2005, Arheološka istraživanja na Galovu u Slavonskom Brodu, AIA I/2005, Zagreb, 25-30.
- Nikolov V., Grigorova K., Sirakova E., 1992, Die Ausgrabungen in der fr_hneolithischen Siedlung von Sofia-Slatina, Bulgarien, in den Jahren 1985-1988., APA 2 (1992) Berlin, 221-233.

Summary

In 2005, the ninth season of systematic archaeological excavations of an Early Neolithic Starčevo culture settlement was conducted on a land called Galovo in the north-eastern part of Slavonski Brod. The works were organised by the Institute of Archaeology from Zagreb in co-operation with the Museum of Brodsko Posavlje from Slavonski Brod, led by K. Minichreiter, Ph.D. (Minichreiter 2005, 25-30). During the excavations an area of 200 m² was excavated, which on its southern and western sides was a continuation of the surface excavated in past years. The working pit dwelling 205/206 was completely excavated, and the excavations of the upper layers of four surrounding pit dwelling - 291/292, 323/324, 749/750 and 753/754 - started.

6 Analizu uzoraka ugljena u jami s pepelom ispred krušne peći kao i ostale uzorke iz Galova u Slavonskom Brodu obavila dr. sc. Ines Krajcar Bronić iz Instituta "Ruđer Bošković" u Zagrebu.

7 Kod otkrića urušenih peći u zapadnom radnom prostoru zemunice 155/156 one su označene kao lončarske. Usporedbom s cjelovitom krušnom peći u zemunici 205/206, može se s većom sigurnošću pretpostaviti da su u zapadnom dijelu zemunice 155/156 pored dvije lončarske bile i dvije krušne peći.

In the follow-up settlement excavations, working pit dwelling 205/206 was uncovered with a bread oven and a pottery kiln, as well as a wooden frame and clay weights of a vertical loom. The pit dwelling had two rooms, northern and southern, and on its north-eastern side there was an entrance with two steps, each 20 cm high. In the northern part were the kiln, the oven and the loom, and in the southern part a levelled walking area and a niche (possibly a shelf) for storing things or sitting. The pit dwelling walls on the western, southern and south-eastern side were steeply dug up to 1 m from the peripheral part of the structure. On the northern, north-eastern and eastern side sequences of pillar holes were found, and in the middle of the pit dwelling, from NW to SE (along the longer axis) vertical wooden pillars were entrenched (with a 30-40 cm diameter) serving as the main central supports of the roof construction. At two points, rows of diagonal supports were identified as well, arranged vertically with the central structure. Along with clay vessels standard in shape and decorations, fragments of bowls were found in

the pit dwelling painted white on a red background. Of specific finds, decorated bone objects, clay idols and smoothed stone axes stand out. Radiocarbon ¹⁴C analyses determined the age of the baking oven (5800-5715 cal BC) and the loom (5790-5660 cal BC), suggesting that pit dwelling 205 is somewhat older than the neighbouring pit dwellings. This is confirmed also by vessel fragments with white painted motifs, which were unearthed only in this pit dwelling out of a total of six pit dwellings excavated in this part of the settlement. In the upper layers of pit dwellings 749, 753 and 291 parts of an altar, a dog figurine - protomes on an altar, pillared idols and pottery decorated with reliefs, probably of an animal figure. Archaeological finds belong to the Linear A stage, just as in the previous works. The discovery of white painted patterns on vessels confirm the assumption made by S. Dimitrijević, who called this stage the white Linear A. This significant discovery in continental Croatia moves the white Linear A distribution border further west, suggesting that white Linear A existed not only in eastern, but also in central Slavonia.